

pomembnejša kakor v zahodni Evropi. Vloge aristokracije se sicer jasno zaveda tudi avtorica, ki na drugem mestu navede drugačno, ustrežnejšo sekvenco družbenih razredov in skupin, ki so stali za razvojem avstrijske etnologije in za odkritjem Istre: najprej aristokracija (na čelu z dvorom), nato judovsko meščanstvo, nato umetniki in arhitekti (npr. str. 224). Družboslovje je v novejšem času revidiralo ne le pogled na imperij, temveč tudi pogled na aristokracijo oziroma plemstvo kot družbeni razred. Etnologija je preučevanje kulture plemstva tradicionalno štela v svojo domeno, vendar ga je hudo zanemarjala. Stvari se lahko spremenijo in tu bo imela etnologija še veliko dela.

Bojan Baskar

380

Mitja Velikonja: *Titostalgija: študija nostalgije po Josipu Brozu*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2008, 132, 146 str. : ilustr. (Zbirka Mediawatch)

Nekaj mesecev pred izbruhom novice o najdbah ostankov žrtev povojnih pobojev v rudniku Huda jama pri Laškem, čemur je med drugim sledila pobuda Slovenske demokratske stranke, da bi iz slovenske javnosti odstranili vse Titove spomenike in preimenovali vse ulice, ki še nosijo njegovo ime¹, se je na knjižnih policah pojavilo delo *Titostalgija : študija nostalgije po Josipu Brozu*. Njen avtor je kulturolog Mitja Velikonja s Fakultete za družbene vede UL, med drugim preučevalec jugonostalgije, ki je slovenskim etnologom in antropologom znan vsaj s poletnih mediteranskih šol v Piranu. V dvojezični, slovensko-angleški knjigi se Velikonja med drugim sprašuje, zakaj je Tito še danes (lahko) aktualen, zakaj je še po več kot dveh desetletjih od njegove smrti še vedno tako ali drugače prisoten in pomemben tako v življenjih in praksah posameznikov kot v medijskih, političnih in drugih diskurzih. Če se tu ozrem k nedavnim političnim pobudam po "odstranitvi Tita iz javnosti", se zdi zanimivo, da jih Velikonja razlaga kot "eno izmed točk na mentalni mapi postjugoslovanskih družb" (str. 60), saj po njegovem mnenju kažejo, da nekdanji maršal ni le ideološka, institucionalizirana ali tržna poteza, ampak tudi individualizirana, intimizirana predstava v vsakdanjih življenjih posameznikov. Ob tem Velikonjo zanima še, zakaj je status ikone podeljen ravno Titu in ne denimo Kardelju, Dolancu ali kateri drugi osebi iz javnega življenja slovenske polpretekle zgodovine. Titostalgijo opredeli kot del jugonostalgije oziroma nostalgije po socializmu, pri čemer se sprašuje, ali je ta "nostalgičen diskurz o pokojnem jugoslovanskem predsedniku" (str. 31) kot vrsta rabe preteklosti vedno res samo "povratek k Titu", bolj ali manj zavestna rekonstrukcija preteklosti, ali pa morda lahko pomeni tudi tvorbo nečesa popolnoma svežega, "nove konstrukcije preteklosti, sedanjosti, celo prihodnosti" (str. 16).

¹ Gl. npr. SDS predlaga umik spomenikov Josipa Broza - Tita v muzeje. Vir: <<http://www.sta.si/vest.php?id=1371674>> [23.3.2009]

Uvod v *Titostalgijo* se začne s pojasnilom, da ne gre za “še eno knjigo o Titu, ampak za knjigo *po* Titu” (str. 10), v njem pa avtor bralce seznanja še s temeljnimi pojmi (kolektivni spomin, nostalgija, neostalgija, retro) in pod naslovom “Mapiranje nostalgije in raziskovalni prijemi – Titovim stazama revolucije” še s svojim raziskovalnim pristopom. Po njegovem mnenju je prednost njegove raziskave ravno v tem, da je “pojav raziskovalno zagrabil z obeh, sicer medsebojno povezanih platí: torej kot eno izmed kulturnih produkcij in praks in kot prepričanje ljudi samih” (str. 32) – in s tem se lahko le strinjam. Nadaljnji dve poglavji, naslovljeni kot “Kultura Titostalgije – Tito – legenda koja živi” in “Titostalglična kultura – Bila jednom jedna zemlja!”, ponujata vpogled v po eni strani tako “... (materializirani) diskurz nekaterih skupin, institucij, posameznikov,” in v po drugi “mentalitetni vzorec ljudi” (str. 32). V njima Velikonja niza obsežno gradivo, ki ga je pridobil tako s pregledom medijskih vsebin (periodika, elektronski mediji), kot v bolj ali manj formalnih osebnih pogovorih in izkušnjah iz bivše Jugoslavije. Nostalgiji za Titom oziroma “kulturi Titostalgije” sledi skozi turistično, spominkarsko, gastronomsko, gledališko, glasbeno, umetniško produkcijo kot tudi skozi inventar različnih spletnih strani. V četrtem poglavju o “Titostalglični kulturi” pa niza podobe, mnenja in ocene ljudi iz nekdanje Jugoslavije, ki pričajo o vlogi nekdanjega maršala v sodobnih vsakdanjih življenjih posameznikov. Piše o s Titom povezanih vizualijah po domovih posameznikov, plakatih, grafitih, sloganih v zvezi s Titom, kipcih, vezeninah, domačih videoposnetkih in drugi tovrstni novodobni ljudski ustvarjalnosti. Ustavlja se ob Titu posvečenih napisih na hribih, poimenovanjih in preimenovanjih ulic, odstranjevanju njegovih spomenikov, novih in starih praznikih (npr. stafetah mladosti, “tekih mladosti”), s Titom povezanih zabavah, različnih društvih in strankah, vpisih obiskovalcev v spominske knjige, pa tudi vzorcih vedenja ob npr. njegovih kipih. Po teh dveh pretežno gradivskih poglavjih se Velikonja na začetku petega poglavja vpraša, kako vse navedene pojave pojasniti. Najprej zato navaja številne “posplošene pojasnitve”, s katerimi se delno tudi strinja, a po njegovem mnenju titostalgije ne morejo celovito razložiti. Tako se denimo ustavlja ob mnenjih, da naj bi bila vrnitev k Titu logična posledica katastrofičnega dogajanja na Balkanu v zadnjih dveh desetletjih, da naj bi nostalgija prevladovala med starejšimi generacijami, ob razlagah, da je bil Tito politično originalen, da predstavlja predvsem nekaj, kar se danes dobro prodaja, da gre tudi v primeru titostalgije za zgolj še eno fascinacijo s preteklostjo in podobno. Ko pokaže na dometa oziroma omejitve teh razlag, se v sklepu še enkrat vrne k nostalgiji kot pojavu in skuša s pomočjo njenih značilnosti odgovoriti na uvodoma zastavljena vprašanja. Nostalgijo tako opredeli kot nedvomno, nediskutabilno in nespremenljivo resnico, ki bolj kot o tem, kar je včasih bilo, pripoveduje o tem, kar bi si mi želeli, da bi nekdanje bilo, in jo zato razume kot spomin na nekdanje želje, ambicije in upanja, ki ne pogrša nekdanjega resničnega življenja, ampak takratne sanje. Primerja jo z ideologijami in utopijami in jo po eni strani razlaga kot eskapistični konservatizem oziroma kot enega od hegemonskih diskurzov, ki “polnijo pomanjkanje smisla poznokapitalističnim družbam”. Po drugi strani pa je nostalgija, kot piše, v njeni utopični razsežnosti lahko tudi opozicija obstoječemu, disidentski diskurz, pri čemer kot primer navaja predvsem neostalgijo mladih, ki Tita poznajo le posredno. Prinaša namreč lahko tudi sproščujoče preigravanje preteklosti, kar pa je po njegovem mnenju sicer ne neposredna, zavestna

in programska, a še vedno tudi politična gesta: "... zakaj se, recimo, tako na veliko praznuje prav praznik nekdanje države in rojstni dan nekdanjega voditelja in ne – recimo v Sloveniji – *dan državnosti* 25. junija ali *dan Evrope* 9. maja?" (str. 102). Odgovor lahko po njegovem mnenju najdemo v latentni in nezavedni, pogosto pa tudi očitni in zelo reflektirani subverzivnosti tovrstnega nostalgичnega diskurza: če npr. ta dva dneva praznuje oblast, če je to del dominantnih diskurzivnih konstrukcij, potem si je nujno, kot piše, že zaradi preprostega nasprotovanja prvim treba prisvojiti kakšne druge praznične dni. Na uvodoma zastavljeno vprašanje, zakaj ravno Tito, pa avtor ponudi več odgovorov, pri čemer naj bi bilo skupno vsem, da si titostalgija ne želi vrnitve nekdanjega, ampak da izraža "željo po vrnitvi takratnih utopij" (str. 121), po "afirmaciji tistih preteklih zdaj zapostavljenih vrednot, kot so socialna pravičnost, skupna lastnina, zdravstvena in socialna varnost (106)".

Študija nostalgije po Josipu Brozu je tako zanimivo, aktualno, v kontekstu raziskav postsocializma (tudi zaradi svoje dvojezičnosti) dobrodošlo delo, temelječe na bivše-jugoslovanskem gradivu. Knjiga je opremljena z vsem potrebnim znanstvenim aparatom – pojasnili o raziskavi, teoretičnih izhodiščih in terminoloških opredelitvah, opombami in s seznamom literature – a še vedno "na dušek" berljiva. Za malo bolj natančne je morda nekoliko bolj naporno le sledenje virom, navedenim zgolj v sprotnih opombah in ne tudi v končnem seznamu referenc. In čeprav je v "domači" etnologiji in kulturni antropologiji kar nekaj prizadevanj namenjenih tudi odnosu do preteklosti – če denimo izpostavim le opredelitev romantično-nostalgичnega odnosa do dediščine po Janezu Bogataju, zarisanih meja "dobrih starih časov" po Borutu Brumnu, posvet *Kako misliti dediščino* na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, tudi večina strokovnega muzealskega in konservatorskega dela se navsezadnje ukvarja z dediščino – *Titostalgija* kljub temu po mojem mnenju predstavlja dobro izhodišče za razmislek o odnosih tako posameznih strok kot različnih vidikov javnega življenja in posameznikov do različnih obdobj preteklosti.

Mateja Habinc

Jurij Fikfak, Jože Prinčič (ur.): *Biti direktor v času socializma: med idejami in praksami*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008, 280 str. (Opera ethnologica Slovenica).

Knjiga *Biti direktor v času socializma : med idejami in praksami* je nastala na podlagi raziskovalnega projekta *Habitus slovenskega podjetnika 1960–1991*. Knjigo sta uredila Jurij Fikfak in Jože Prinčič, sodelovali pa so štirje avtorji; poleg obeh urednikov Jeffrey D. Turk in Tatiana Bajuk Senčar.